

REFERENCES

1. Apel K. O. (1999), The Ecological Crisis as a Problem for Discourse Ethics (translated), in: *Communicative practical philosophy*, Libra, Kyiv, pp. 413-454 (ukr).
2. Habermas Jurgen (2011), Postmetaphysical Thinking (translated), *Dukh i Litera*, Kyiv, 199 p. (ukr).
3. Gadamer Hans-Georg (1988), Truth and Method (translated), *Progress*, Moscow, 704 p. (rus).
4. Gore Al (2001), Earth in the Balance: Forging a New Common Purpose (translated), *Intelsfera*, Kyiv, 404 p. (ukr).
5. Leopold Oldo (1983), A Sand County Almanac (translated), *Mir*, Moscow, 248 p. (rus).
6. Medawar P. B., Medawar J. S. (1983), The Life Science (translated), *Mir*, Moscow, 207 p. (rus).
7. Hayles N. Katherine (2013), How We Became Posthuman : Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics (translated), *Nika-Tsentr*, Kyiv, 426 p. (ukr).
8. EASLCE, available at: <http://www.easlce.eu/about-us/> (engl).
9. Heinze Wayne, Fishing With the Naturalists, available at: <http://naturewriting.com/essays-detail.php?recordID=468> (engl).
10. Heinze Wayne, Sand in My Shoes, available at: <http://naturewriting.com/essays-detail.php?recordID=464> (engl).
11. Nature writing, available at: <http://grammar.about.com/od/mo/g/natwriterm.htm> (engl).
12. The Blog of Ron Harton, available at: <http://naturewriting.com/blog/> (engl).
13. Wilson E. O. (1994), "Naturalist", WaShington, D. C., Island Press, Shearwater Books, 380 p. (engl).

© Філяніна Неля

Надійшла до редакції 26.05.2015

УДК 008.001.14

ХРИСТОКІНГЕННАДІЙ,

кандидат філософських наук, доцент

Національного університету державної податкової служби України, м. Ірпінь

КУЛЬТУРНІ ФОРМИ БУТТЯ ФІЛОСОФІЇ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті типологізовано основні культурні форми філософії на підставі використаних у них засобів філософування - знань, цінностей та практичних норм. Для цього автор спочатку розглядає питання про інваріантну сутність філософії, її специфічну соціокультурну функцію; виділяє ті основні сфери культури, у синтезі з якими виникають певні форми філософії; встановлює поняття "форма буття філософії в культурі" як особливої категорії; визначає певні можливі та історично зумовлені форми буття філософії та специфіку їх культурної мови; розмежовує "форми буття філософії в культурі" та внутрішні "видові форми філософії", а також окремі "філософські жанри та стилі". Такий підхід, на думку автора, дозволяє відійти від редукціонізму в осмисленні філософії та збагнути її сутнісну, формальну та типологічну специфіку.

Ключові слова: філософія; культура; типологія; форма буття філософії в культурі.

Постановка проблеми. Сьогодні філософія усвідомила себе формою універсального осмислення дійсності, засобом рефлексивного світосприйняття, загальною методологією теоретичного мислення, способом самоусвідомлення культури і людини. Але чи можна говорити, що це єдина чи основна форма її буття? У наш час досить активно обговорюється питання про поліваріативність філософії в культурі та історії. Як зазначив видатний український філософ Сергій Кримський, «філософія є багатодисциплінарною не тільки за різними напрямками та системами філософського аналізу (на зразок гносеології, онтології, антропології...), а й за типами свого запитального дискурсу» [4, с. 20]. Ми пропонуємо поглянути на філософію як на утворення, що має декілька основних форм свого існування. Питання про сутність та форми буття філософії є вічною темою, що ніколи не втратить своєї актуальності. Уваж-

не дослідження цієї проблеми, на нашу думку, є вкрай важливим та актуальним завданням, яке дозволить краще зрозуміти філософію як поліваріативне соціокультурне буття.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Говорячи про своєрідні «типи запитальної філософської свідомості», С. Кримський виділяв *філософію знання та діяльності*, що «будується в питаннях онтології, логіки, етики, антропології і соціології пізнання» (Аристотель, Бекон, Декарт, Лейбніц, Кант, Гегель, Маркс, Рассел, Вітгенштейн, Поппер та ін.) та *філософію спасіння*, що має «антропологічне спрямування й орієнтується на людську самосвідомість у параметрах віри, надії, долі, екзистенціальних проблем і персоналістичних аспектів вільного духу» (Платон, Марк Аврелій, Фома Аквінський, Г. Сковорода, С. К'єркегор, Ф. Достоевський, М. Бердяєв, П. Флоренський, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.). На думку

філософа, існує також *філософія іронії*, що «критично оцінює шанси людського існування, використовує засоби інтелектуальної провокації, шляхи авантюри духу, позиції підозри до самовпевнених ідеалів» (Сократ, Секст Емпірик, М. Монтень, Д. Юм, Вольтер, П. Чаадаєв, Ф. Ніцше) [Там само].

Інший український філософ Назіп Хамітов виділяє три форми прояву філософії в культурі: теоретичну філософію, філософську есеїстику та філософське мистецтво [14, с. 85-112]. Н. Хамітов пише, що «під *теоретичною філософією* можна розуміти спосіб філософування в поняттях та категоріях» через дискурсивне й рефлексивне мислення [Там само, с. 85-86]. Теоретична філософія будує понятійну систематизовану модель світу, вона шукає всезагальну категоріальну основу світу й людини. Теоретична філософія схожа на наукову за формою, але відмінна по суті від науки своєю всезагальністю, універсальністю. Представниками такого типу теоретизування були Аристотель, І. Кант, Г. Гегель, Е. Гуссерль. «*Есеїстична філософія* є філософією, що осягає дійсність у гармонії понятійного та образного - смислообразі» [Там само, с. 101]. У філософському смислообразі загальне виражається в конкретному, раціональне поєднується з чуттєвим, понятійне - з інтуїтивним. Така форма філософії найкраще виражає переживання особистості, виявляє її екзистенцію через філософську літературну творчість. Представниками такої філософії були філософи-есеїсти Б. Паскаль, Ф. Ніцше, М. Бердяєв, А. Камю, Г. Скворцова. «Під *філософським мистецтвом* можна розуміти форму вирішення основного протиріччя свого часу й виражених у ньому вічних суперечностей людського буття в образно-персоналістичній - художній формі» [Там само, с. 111].

Відповідно до класифікації російського дослідника В'ячеслава Стьопіна, яка близька до підходу Н. Хамітова, філософське мислення можна поділити на «*образно-художнє*» (художньо-синтетичне) та «*концептуально-наукове*» (науково-аналітичне). До першого він відносить Платона, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, А. Камю, філософів постмодерну, а до другого типу Аристотеля, І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, позитивізм, марксизм, аналітичну філософію [12, с. 196-197].

Російський філософ Геннадій Майоров запропонував виділяти три типи розуміння філософії в історії: філософія як любов до мудрості (софія), філософія як наука (епістема), філософія як мистецтво розмови (технема). *Філософія як софія* знаходиться між наукою й релігією. Сенс тут полягає не у володінні істиною, а в її пошуку, у перебуванні в її світлі, у «бутті в істині». Важливий не результат, а сам процес пошуку мудрості. Філософ прямує до істини шляхом самозречення, виступу із себе, екстазу, перемагаючи свою непрозорість для сприйняття світла істини. Істина не фіксується, вона споглядається, філософ - це той, хто перебуває в її вічному пошуку [6, с. 37-42]. У софійному ключі філософію розвивали Піфагор, Сократ, Платон, Плотін, Діонісій Ареопіт, Г. Лейбніц, І. Кант, Ф. Шеллінг, російська релігійна філософія. *Філософія як епістема* має ідеалом досягнення наукового знання про світ і людину. Тут філософ - це той, хто володіє істиною, а філософія перетворюється на систему абстрактно-раціональних, теоретичних знань [Там само, с. 43-46]. У такому сенсі філософствували Аристотель, схоласти, емпірики Нового часу, Б. Спіноза, Г. В. Ф. Гегель, К. Маркс, позитивісти. Нарешті, *технематичний (софістичний)* спосіб філософування передбачає вміння віртуозного маніпулювання словами та їхніми значеннями, мистецтво гри словами, своєрідну «гру в бісер», у якій важливою є не

мудрість чи істина, а результат, новизна, оригінальність, багатознання [Там само, с. 47-49]. Шляхом такої філософії прямували софісти, Ф. Ніцше, постмодерністи.

Як бачимо, підхід В. Стьопіна розділяє філософське знання за двома ознаками відповідно до засобів вираження його змісту: «образно-художнє - концептуально-наукове»; Н. Хамітов виділяє три основні засоби філософування - «поняття - смислообраз - образ»; С. Кримський протиставляє між собою «знання й діяльність - спасіння - іронію» як три основних ідеали та питання філософії; Г. Майоров виділяє три типи філософування «софія - епістема - технема» залежно від їх здатності осягнути абсолютну Істину. Існують й інші поділи типів філософії відповідно до певних вибірових її ознак. Наприклад, класичний поділ на «теоретичну - практичну - поетичну»; відповідно до засобів пізнання - «емпірична, раціоналістична, інтуїтивістська»; відповідно до методів «метафізична - діалектична» чи «діалектична - трансцендентальна - герменевтична - феноменологічна»; відповідно до ставлення до метафізики «метафізична - антиметафізична»; відповідно до епох в історії «класична - некласична - постнекласична»; відповідно до вирішення питання про взаємодію віри й розуму «наукова - релігійна» тощо.

Нам здається, що типи філософії, які виникають у результаті запропонованих підходів, мають право на існування, вони відображають важливі аспекти в багатоманітності філософії, але завжди ставлять певну форму буття філософії в залежності від окремої її ознаки, проблеми, методу або суб'єктивного вибору людини, а тому не можуть охопити всієї багатоманітності буття філософії в культурі. Тому, на нашу думку, *варто ставити визначення основних форм буття філософії в залежність від певних сфер культури, у межах яких філософія себе проявляє*. Саме це дасть нам можливість уникнути випадковостей у визначенні форм буття філософії.

Формулювання мети і завдань статті. Для встановлення основних форм буття філософії в культурі необхідно спочатку розглянути питання про інваріантну сутність філософії, її специфічну соціокультурну функцію; виділити ті основні сфери культури, у синтезі з якими виникають певні форми філософії; встановити поняття «форма буття філософії в культурі» як особливої категорії; визначити певні можливі та історично зумовлені форми буття філософії та встановити специфіку їхньої культурної мови; розмежувати «форми буття філософії в культурі» та внутрішні «видові форми філософії», а також окремі «філософські жанри та стилі». Розгляд означених питань дозволить розкрити не лише питання про загальну специфіку філософії, можливі та історичні форми її буття в культурі, але й провести певну типологізацію цих форм задля того, щоб краще зрозуміти як саму філософію, так і багатоманіття форм її існування.

Виклад основного матеріалу.

Пошук сутності філософії. На нашу думку, виділення культурних форм буття філософії зумовлене як її природою, так і характерним для певної історичної епохи специфічним середовищем, здатним її сприйняти й надати необхідні засоби для філософського самовираження. Залежн від конкретних «синтезів» філософії з певними сферами культури виникають і відповідні культурні форми буття філософії. У чому ж є тоді головна природа філософії? Природа філософії, її інваріантна сутність полягає в *здатності й вічному пізнавальному та діяльному прагненні людини до рефлексивного осмислення власного буття в його співвідношенні з межовими реаліями природи, культури й Бога, сприй-*

них в їх останній цілісності. Філософія є світоглядним знанням, адже незмінно породжує культурно-історично зумовлену картину світу. Як світогляд філософія є пізнанням межових реалій, системою ціннісних значень та ідеалів, до яких людина прагне, та нормативним комплексом практичних настанов, які визначають спосіб людського життя [8, с. 10]. У своєму завершеному вигляді філософія є системою знання про фундаментальні принципи й категорії людського буття та сутнісні характеристики ставлення людини до світу - природи, суспільства та духовного життя.

Сфери духовної культури. Культура є середовищем людського буття, єдиною дійсною формою й засобом вираження філософії. В основі будь-якої культури лежать світоглядні ідеї та принципи, що знаходять втілення в системі *універсальїй культури* (уявленні про природу, світ, суспільство, людину, добро і зло, життя і смерть, свободу, істину тощо). Філософія завжди намагається визначити й переосмислити існуючі в суспільстві фундаментальні світоглядні засади й культурні універсальїй (категорії) задля формування цілісної історичної картини світу [10, с. 343-344].

У межах культури виділяються своєрідні області чи *духовні сфери* як достатньо автономні інтегратори й джерела культурних сенсів. Серед таких культурних сфер виділяють міф, релігію, науку, мистецтво, мораль, право, ідеологію, філософію. Кожна з них має особливу мову, систему категорій, знань, смислів та цінностей, кожна сфера створює достатньо цілісну систему уявлень, картину світу або навіть самостійний світогляд. Але між ними існують тісні зв'язки й відношення, часто утворюються союзи та синтети. Так, можливі релігійно-міфологічні утворення, морально-правові, синтети релігії з мистецтвом, мораллю та правом або науки з релігією чи ідеологією.

Оскільки філософія є універсальним і вкрай гнучким явищем людського та культурного буття, то вона теж здатна створювати *синтети з іншими сферами духовної культури*, може їх використовувати як засоби виразу власного буття, споріднюватися з ними, набувати їхньої форми. Але при цьому вона ніколи повністю з ними не отожднюється, філософія не перетворюється на міф, релігію, мистецтво, ідеологію чи науку. І навпаки, жодна сфера культури не може перетворитися на філософію без зміни своєї сутності. Власне останні й постають як такі культурні типи, з якими можливий своєрідний синтез філософії.

Визначення поняття «культурна форма філософії». Кожна зумовлена культурно-історично форма буття філософії є своєрідним типом раціональності, певною достатньо завершеною й самодостатньою *мовно-смісловію структурою* зі своєю системою значень, понять, категорій, символів, зі своїми текстами, контекстами, методами, внутрішньою логікою. У цьому своєрідному смісловому універсумі поняттям, образам надаються універсальні значення, через які можна пояснювати основні засади буття й пізнання, проблему людини й світу, ставити проблемні запитання й давати відповіді на них, встановлювати й змінювати основні універсальїй культури. У межах кожної культурної форми філософія має специфічне поєднання теорії з практикою, раціонального з інтуїтивним, понятійного з образним; власну систему цінностей та способів осягнення світу й людини, певні гносеологічні можливості та обмеження. Урешті, під поняттям «*культурна форма філософії*» варто розуміти такий автономний тип раціональності, що виник у результаті інтеграції філософії з певною духовною сферою культури й призвів до утворення цілісного мовно-сміслового дискурсу, спрямо-

ваного на осягнення місця людини у світі. Культурна форма філософії є оригінальною формою буття філософського знання [5, с. 22-33].

При цьому варто відрізнити поняття «форма буття філософії в культурі» від понять «видові форми філософії», а також від поняття «філософські жанри та стилі». «*Видові форми філософії*» виражають можливі модифікації й варіанти філософських ідей та вчень, що виникають у межах певної «культурної форми філософії», тоді як «*філософський жанр чи стиль*» є уявленням про закони створення філософських письмових текстів, окремі стилі філософування в межах вищезгаданих культурних форм філософії та їх видових модифікацій.

Основні культурні форми філософії. Почнемо з того, що філософія може взагалі не утворювати певної форми й виступати як процес мислення, мудрування, вічного пошуку істини, прагнення до Мудрості чи *філософування*. Можливо, такий її стан є найбільш природним. Тут вона тісно пов'язана з буденною свідомістю, здоровим глуздом, хоча постійно намагається подолати емпіричні очевидності та досягнути мудрості в знанні. Кожна мисляча людина тією чи іншою мірою здатна філософствувати - шукати *мудрість* - істину буття в собі, світі, замислюватися над сенсом власного існування та загальними проблемами світу й культури. Філософ робить це спеціально, продумано, глибоко. Він перетворює осмислення всезагального на спосіб власного існування, стає спеціалістом із продукування філософських теорій. Але будь-яке серйозне філософування вимагає спеціальних навичок і засобів, які не завжди доступні звичайній людині. Щоб створювати філософське знання, необхідно володіти спеціальною мовою, уміти читати спеціальні тексти, розкривати їхні сенси, нарешті, необхідно жити й мислити філософськи. Але філософське мислення не має однієї форми чи способу, воно максимально відкрите, полікультурне, здатне до інтеграції з будь-якою формою культури.

Історично першим способом осмислення й розуміння найзагальніших реальностей стала *інтеграція філософії з міфом*. У *міфі* цілісна й замкнена картина світу створюється за допомогою уяви, у ньому органічно синтезуються «духовне і матеріальне», «небесне і земне», «вічне та смертне», «божественне та людське». Але міф як такий варто відрізнити від *філософського міфу*. В останньому міфічній образам, богам чи символам надаються універсальні значення. «Формами буття філософських категорій тут виступають не стільки поняття, скільки смислообрази, символи, метафори та аналогії... Ідея виражається в міфі не стільки в понятійній, скільки в художньо-образній та символічній формі, а образ та символ виступають як головні засоби осягнення істини буття» [12, с. 195]. Логіка розвитку філософського міфу визначається не раціональним змістом поняття, а образними, часто випадковими, побудованими на аналогіях ходами думки. У вченнях східних мислителів (конфуціанство, даосизм, буддизм) та в досократиків склалися історично перші форми синтезу філософії з міфом. Спорідненість із міфом характерна також і для теоретичної філософії, як це ми бачимо у Платона, Ямвліха, Й. Шеллінга, які багато в чому створили оригінальні приклади філософської міфології.

Філософія може інтегруватися з теологією. Добре відомо, що *релігія* - це, перш за все, віра в надприродне й діяльна система поклоніння йому. Але релігія має і власний раціональний потенціал, вона створює систему віровчення, *доктринальну теологію* - теорію віри на основі Одкровення. Крім цього, релігійна реальність може осмислюватися філософською теоло-

гією, яка хоча і є частиною релігійного дискурсу, але виходить за межі догматики й може осмислювати Бога, світ і людину раціональними засобами. *Філософська теологія* («природна теологія») і є раціональним вченням про Бога (богопізнанням), створеним із використанням потенціалу й методів філософії незалежно від істин віри та Одкровення. Філософська теологія може мати або відносну автономію в межах релігійного дискурсу церкви, або виступати самостійним і незалежним від ортодоксії способом філософського осмислення істин віри [3, с. 1115-1116]. У патристиці філософська теологія мала відносну автономію стосовно догматичної, і це неспівпадіння було джерелом розвитку ортодоксії. А в схоластиці у Томи Аквіната природна (філософська) та надприродна (доктринальна) теології чітко розділяються, хоча й не відокремлюються.

Прикладом використання філософської теології як у церкві, так і за її межами є *релігійна філософія*. Це така видова форма релігійної раціональності, що є сукупністю заходів філософського осмислення феномену релігії. Крім розуму, засобами осмислення релігії в релігійній філософії виступають віра та досвід [7, с. 865]. Вона допускає значний ступінь філософської свободи в інтерпретації доктрини та Одкровення, здатна створювати альтернативну щодо ортодоксії модель прочитання релігійної картини світу. Показовий приклад розвитку релігійної філософії демонструють гностики, чисельні представники християнської гетеродоксії, український філософ Г. Скворода або речники російської релігійної філософії. Усі вони створювали вчення, альтернативні щодо офіційного віровчення церкви.

Філософія може набувати форми науки. Зрозуміло, що *наука* як така - це «особливий вид пізнавальної діяльності, націлений на розробку об'єктивних, системно організованих й обґрунтованих знань про світ» [11, с. 23]. Й у своїй суті наука не є філософією, як і філософія не є наукою - системою об'єктивних знань. Але філософія може набувати форми науки, вона здатна інтегруватися в тіло наукового пізнання, розробляти методологію наукового пізнання, засвоїти проблематику й категорії науки, нарешті, стати своєрідною наукою. В останньому сенсі *філософія є гуманітарною наукою* - систематизованим, теоретичним знанням про найбільш загальні принципи буття й пізнання, людину та соціум. Як гуманітарна наука філософія є частиною гуманітарного знання поряд з історією, релігієзнавством, філологією, логікою, етикою та естетикою. Причому така «наукова філософія» може на кшталт позитивізму чи марксизму критикувати свої спекулятивні, метафізичні, релігійні форми, але при цьому залишається філософським пошуком універсальних сенсів буття й пізнання, здійснюваним засобами науки. Існує чимало прикладів мислителів, які використовували науку як форму експлікації філософських проблем. До них можна віднести Аристотеля, Ф. Бекона, Т. Гоббса, К. Маркса, Е. Гуссерля, позитивістів та неопозитивістів, аналітичних філософів.

Філософія може бути метафізикою - чистою філософською теорією, що відповідає типу наукового знання, але зосереджується на осягненні «сущого як сущого», надфізичного, неемпіричного буття. По суті метафізика (яка багато в чому співпадає з онтологією та «першою філософією») - це «теорія, що займається неемпіричними об'єктами» чи «вчення про фундаментальні структури сущого» [2, с. 25]. Вона має багато історичних форм та модифікацій, але завжди являє собою вкрай систематизоване, понятійне, рефлексивне й академічне філософське мислення, яке будується на кшталт наукового [13, с. 38-41]. Переважно домінуван-

ня саме цього типу філософування в епоху класичного модерну в Р. Декарта, Б. Спінози, Г. Лейбніца, К. Вольфа, І. Канта, Й. Фіхте та Г. В. Ф. Гегеля породило досить звужене тлумачення філософії як вищої автономної, раціонально-дискурсивної форми мислення й культури. Зрозуміло, що далеко не вся філософія може й повинна відповідати стандартам і критеріям, утвердженим метафізикою.

До певної міри *філософія може виявляти себе як ідеологія*, коли слугує цілям суспільного управління й досягнення влади. Сама по собі *ідеологія* - це сукупність концептуальних ідей та уявлень, що виражають світогляд, інтереси та ідеали певних суспільних класів чи суб'єктів політики, яка виступає формою санкціонування чи реалізації в суспільстві панування, влади чи його перетворення [9, с. 81]. У цьому сенсі вона не є філософією. Ідеологія може використовувати філософію, як і навпаки, створюючи своєрідних кентаврів типу «ідеологічної філософії». Цілком очевидно, що при таких синтезах страждає, перш за все, природа самої філософії, але такі синтези існували в історії, існують і дотепер. Завжди знаходилися мислителі, що прагнули використати філософію не лише для пояснення суспільства, а й для його перетворення. Серед них Н. Макіавеллі, П. Кропоткін, К. Маркс, Ленін, Сталін, Мао Цзедун. Та й сьогодні ми зустрічаємо приклади використання філософії для обґрунтування геополітичних проєктів (О. Дугін).

Філософія може бути філософським мистецтвом. Саме *мистецтво* - це творчість людини, що намагається через створення художніх образів виразити власний потяг до прекрасного. Філософія ставить перед собою завдання досягнути осмислення Краси як найвищого ідеалу людського буття, осягнути її природу, форми й зміст. Але оскільки філософія розуміє людину як духовного творця, то тим самим філософія стає творчістю, своєрідною *філософією мистецтва*. Але й саме мистецтво може втілювати в собі філософію, прагнути за допомогою художніх форм виразити духовні шукання людини, тоді виникає *філософське мистецтво*. Філософія здатна тісно інтегруватися з літературою, художньою творчістю, поезією, навіть пластичними формами мистецтва. У філософському мистецтві універсальні філософські поняття набувають образно-персоналістичного вираження, що відповідає особливому й конкретному буттю людини. Відомими представниками філософського мистецтва були Й. Гете, Ф. Достоєвський, Т. Манн, Ж.-П. Сартр, Л. Толстой.

Філософія може бути містикою. Містика як філософія - «сукупність теологічних і філософських доктрин, що виправдовують, осмислюють і регулюють» містичну практику [1, с. 579]. Свої ідеї містична філософія черпає як в ірраціональних філософсько-теологічних побудовах, так і в містичному досвіді - релігійних, екстатичних переживаннях, у яких людина відчуває безпосередню єдність з Абсолютом. Сам по собі акт містичного переживання є винятковою здатністю містичної інтуїції, прагненням подолати межі власного «Я», вийти за межі розуму. Зрозуміло, що можна бути обдарованим містиком і не вдаватися до філософії, критикувати й навіть заперечувати її, але якщо містик задумується над природою власних прозрінь чи створює загальне вчення на основі власного містичного досвіду, то він починає філософствувати. Тому *містична філософія* - це особлива форма філософії, представники якої виводять свої вчення про людину й світ з індивідуальних містичних переживань Бога. Загалом для містичної філософії є характерними ірраціоналізм, інтуїтивізм, парадоксальність, символізм, апофатизм. Існує ціла низка геніаль-

них філософів-містиків: Ямвліх, Парацельс, М. Екхарт, Я. Бьоме, Е. Сведенборг.

Але варто усвідомити, що всі вищезазначені культурні форми буття філософії є своєрідними *редукціями* філософії до певних форм культури. Подолання вищезазначених редукцій і пошук власної форми буття характеризує сучасну філософію неklasичного та пост-klasичного типу. Хоча чимало з її представників залишаються прихильниками релігійних, наукових, мистецьких чи інших форм існування, але ми повною мірою можемо говорити про формування у ХХ столітті *самостійної форми буття філософії*, яка змогла віднайти власну мову, стиль, спосіб існування. Цю сучасну форму буття філософії можна спостерігати у творчості М. Гайдеґґера, М. Гартмана, Г. Гадамера чи Ю. Габермаса.

Загалом у сучасному світі філософія вже не має однієї мови, не складає єдиного явища, вона давно стала полікультурним мисленням, що виражається в чисельних, часто альтернативних способах теоретичного й практичного пізнання. Поряд із названими загальними культурними формами філософії можна говорити й про інші культурні форми філософії, у яких вона осмислює окремі сфери культури й через які вона осмислює світ - літературу, мораль, мову, історію, економіку, право, політику, етнологію, релігію, віртуалістику, техніку. Існують такі локальні форми філософії - *філософська есеїстика* (Ф. Ніцше, А. Камю); *філософське моралізування* (Конфуцій, Л. Толстой); *філософська лінгвістика* (О. Потебня, В. Гумбольдт, Л. Вітгенштейн); *історіософія* (О. Шпенглер, М. Данилевський, Й. Хейзінга, С. Гантінґтон); *фінансово-економічна філософія* (К. Маркс, А. Курно); *філософсько-правовий дискурс* (Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Д. Локк); *філософська геополітика і глобалістика* (З. Бжезинський, К. Хаусхофер); *філософська етнологія* (Л. Гумільов); *філософія релігії* (Спіноза, Г. В. Ф. Гегель, Л. Фейєрбах); *філософська віртуалістика* (У. Брікен, М. Крюгер, Дж. Ланьє), *технологічна філософія* (Е. Капп, А. Еспінас, Ф. Бон) тощо. Як бачимо, філософія може інтегруватися з будь-якою формою культури, соціокультурною сферою чи видом суспільної діяльності.

Вражає багатоманітність форм буття філософії, і в кожній із них філософія є внутрішньою пружиною розвитку певної культурної форми. Але завжди варто розрізняти ситуацію, коли ми говоримо про «філософію у певній формі культури» та «філософію про певну форму культури», тобто завжди треба розрізняти форму буття самої філософії та рефлексію філософії над формою культури. Так само, як ми розрізняємо право і філософію права або релігію та філософію релігії, ми маємо бачити відмінність між релігійною філософією та філософією релігії чи між науковою філософією та філософією науки.

Рефлексивна «філософія про» має своєрідну *структуру*, яка містить: філософію точних наук (філософія математики, філософія фізики, філософія техніки); філософію природничих наук (філософія медицини, філософія біології); філософію суспільних наук (філософія права, філософія економіки, філософія політики, філософія дизайну, філософія спорту); філософію гуманітарних наук (філософія психології, філософія історії, філософія освіти) та філософію науки (філософську методологію). Загалом філософія виступає загальним методологічним дискурсом, осмислює підстави, принципи й категорії цих наук. Предметом філософського аналізу тут виступають не лише самі науки, а і їхні об'єкти, специфіка досліджуваної цими науками реальності.

Отже, процес осмислення дійсності, створення уні-

версалий культури, формування, оперування філософськими ідеями й образами може здійснюватися в різних сферах духовного освоєння світу - міфі, літературі, мистецтві, релігії, політичній, морально-правовій свідомості тощо. В усіх цих областях культури може бути «вплавлена філософська рефлексія, і в них можуть виникнути в початковій формі філософські експлікації універсалий культури» [12, с. 196]. Водночас варто ще раз наголосити, що, попри всі можливі синтези, по своїй суті міф, релігія, наука, містика, мистецтво, мораль, політика, економіка чи право не є філософією. Це цілісні, самостійні й досить складні феномени культури, що мають власну природу. Але саме тому, що вони вкорінені в людському та суспільному бутті, вони відкриті до філософії, здатні до синтезу з нею. На дорефлексивному рівні акти уяви, віри, містичного переживання, морального вибору, розуміння, естетичного сприймання чи міркування не є філософськими актами. Навіть коли вони систематизуються в єдиний простір певного культурного феномену, вони не обов'язково перетворюються на філософію. Філософія виникає як спроба систематизації, універсалізації, рефлексії над зазначеними актами свідомості. Вона постає в той момент, коли розум створює цілісну картину світу з метою пояснити граничні реалії буття.

У межах кожної із зазначених культурних форм можливі різні *версії* філософії та *стили* філософських вчень залежно від багатьох факторів - методології, уподобань, впливів, мови, стилістики. Адже починати філософствувати можна з будь-якого досвіду, будь-якою культурною мовою, у різних історичних та особистісних контекстах. Виходячи із цих установами нами «культурних форм філософії» можна встановити їх *типологію*. Вона залежить від тих культурно-історичних, мовно-стилістичних засобів, методів і підходів, які використовує та чи інша філософія для досягнення своєї основної мети. Ці мовні засоби, які використовує філософія, можна умовно поділити на три типи засобів - знання, цінності та практичні норми і, відповідно, виділити три типи філософій - «філософія знання», «філософія цінностей» та «філософія практичної норми». Спробуємо охопити всю багатоманітність форм філософії, підвівши їх під ці три типи філософського мислення.

Найпершою і найбільш природною формою філософської творчості є «*філософія як мова*» (філософська есеїстика, філософія діалогу, філософія мови, філософія імені, софістика), що є типом філософування, який створює сукупність учень та концептів, у яких мова, слово відіграють конституюючу роль у пізнанні буття і в осмисленні людини та культури. Основними засобами філософування тут виступають текст, діалог, іронія, через які мислитель досягає поставленої мети. Більш вузьким і конкретним варіантом такого типу є «*науково-аналітична філософія*» (наукова філософія, метафізика) - тип філософування, у якому основними мовними засобами виступають схематизоване теоретичне знання, система раціональних понять та категорій. Відповідно переважають трансцендентальний, діалектичний та аналітичний методи пізнання.

Протилежною щодо науково-аналітичної є «*образно-символічна філософія*» (філософське мистецтво, філософія краси, філософія дизайну) - це тип філософування, у якому основним засобом мислення є образ, символ, а способом пізнання є естетичне споглядання та переживання. У результаті виникає система естетичних уявлень, через які описується краса й гармонія світу природи, людини та мистецтва. Близьким типом є «*уявно-нарративна філософія*» (філософія міфу,

історіософія), у якій засобом філософування постає наратив (метаоповідь), збережена в пам'яті чи створена в уяві, через яку осмислюється людське минуле й теперішнє, проектується майбутнє. Основним філософським методом тут є герменевтика тексту та культури. Ще одним близьким культурним типом філософії є «релігійно-теологічна філософія» (філософська теологія, релігійна філософія), у якій засобами філософування виступають віра та інтуїція, через які відкривається потаємна істина Священного буття. Своєрідним різновидом релігійної філософії є «іраціонально-містична філософія» (містична філософія, аскетична філософія) як тип осягнення Істини засобами надрозумного осягання, містичного екстазу. У результаті формується специфічний іраціональний дискурс із використанням апорійного мислення й методу парадоксу.

Типом уже практичної філософії є «нормативістська філософія» (моральна філософія, філософсько-правовий дискурс) - система, що дає відповідь на питання, як правильно жити, що треба робити. Вона в цілому зорієнтована на практичне перетворення буття людини й суспільства. Засадничими категоріями такого типу мислення виступає поняття норми, правила, закону, які зорієнтовані на досягнення суспільного блага. Різновидом практичної філософії є «філософська політична прагматика» (філософська ідеологія, філософія політики, філософська глобалістика) - тип філософування, у якому з'ясовуються найзагальніші принципи, підстави, ідейні засади та можливості політичної поведінки, діяльності та влади. Нарешті, можна говорити про можливість «філософської економічної прагматики» (філософія економіки, філософія господарства, філософія фінансів та грошей) як типу філософування, у якому метою і засобом осмислення суспільної дійсності виступає прагматична дія, ефективність та категорії власності, користі. У цілому цей тип дискурсу встановлює загальні принципи економічного життя суспільства. Одним із різновидів суспільно-прагматичного дискурсу є «технологічна філософія» (філософія техніки, філософська віртуалістика) - філософське осмислення природи техніки, технологізації, проблем віртуального простору, їх впливу на людину та суспільство та перспективи в перетворенні соціуму. Означені типи й форми культурного буття філософії значно розширюють наші уявлення про багатоманітність форм філософського знання, дозволяють віднайти специфіку кожної з урахуванням відповідної сфери культури.

Отже, загалом філософію та її культурні форми можна поділити на три основні типи, що в цілому відповідає структурному поділу наук, запропонованому Аристотелем. Перший тип «філософія знання» зорієнтований на отримання теоретичного знання про світ, людину та перші принципи буття через слово, сенс, поняття. Такий тип використовує всі можливості мовного дискурсу від суто раціонального, науково-аналітичного чи діалогічного до відверто скептичного та іронічного. Логіка розгортання філософії знання визначається внутрішніми можливостями раціонального дискурсу. Другий тип - «філософія цінностей» - акцентує на осягненні дійсності через яву, віру та інтуїцію, які визначають зміст раціональних філософських учень. Філософський дискурс у такому типі філософії підпорядкований образно-символічному, чуттєво-інтуїтивному, ціннісно-орієнтованому осягненню дійсності, переживанню чи вживанню в зміст предмету, що найкраще набуває свого втілення в міфі, оповіді, релігії, мистецтві чи містиці. Пріоритетним є використання художніх, чуттєво-емоційних чи психологічних засобів пізнання. Філософія такого типу на-

буває абсолютно різних естетичних, релігійних та духовно-практичних рис. Нарешті, третій тип - «філософія практичної нормативності» - має на меті практичне пізнання й перетворення людини та світу, вона осмислює природу й реалізацію морально-правового, політико-економічного та технологічного перетворення природи й суспільства. Основними засадами пізнання й перетворення дійсності виступають закон, норма, дія, користь, ефективність; панують прагматистські методи пізнання.

Висновки

Таким чином, вище ми спробували довести, що філософія може набувати різних форм синтезу з основними сферами культури. У кожній із таких форм філософія використовує наявний культурний потенціал мови, символів, первинних філософем та інтуїцій, щоб реалізувати своє основне завдання - здійснювати рефлексивне осмислення базових засад культури, основних її категорій, отримувати універсальне, усезагальне знання про людину та її місце у світі. Також у статті запропонована орієнтовна типологія основних культурних форм філософії відповідно до використаних у них засобів філософування - знань, цінностей та практичних норм. У результаті узагальнення цих засобів постає три типи філософій - "філософія знання", "філософія цінностей" та "філософія практичної нормативності". Такий підхід дозволяє відійти від редуccionізму в осмисленні філософії та збагнути її сутнісну, формальну та типологічну специфіку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. Мистика / С. Аверинцев // Новая философская энциклопедия : В 4-х т. - Т. 2. - М. : Мысль, 2010. - С. 579-580.
2. Баумейстер А. Буття і благо : [монографія] / А. Баумейстер. - Вінниця : Т. П. Барановська, 2014. - 417 с.
3. Кимелев Ю. Философская теология / Ю. Кимелев // Религиоведение. Энциклопедический словарь. - М. : Академический проект, 2006. - С. 1115-1117.
4. Кримський С. Філософія - авантюра духу чи літургія смислу? / С. Кримський // Запити філософських смислів. - К. : Парапан, 2003. - 239 с.
5. Кримський С. Ціннісно-смиловий універсум людини / С. Кримський // Запити філософських смислів. - К. : Парапан, 2003. - 239 с.
6. Майоров Г. София. Эпистема. Технема. Опыт первый / Г. Майоров // Философия как искание Абсолюта. Опыт теоретический и исторический. - М. : Едиториал УРСС, 2004. - С. 37-49.
7. Овсиенко Ф. Религиозная философия / Ф. Овсиенко // Религиоведение. Энциклопедический словарь. - М. : Академический проект, 2006. - С. 865-866.
8. Причепій Є. М. Філософія / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. - К. : Академвидав, 2007. - 592 с.
9. Семьгин Г. Идеология / Г. Семьгин // Новая философская энциклопедия : В 4-х т. - Т. 2. - М. : Мысль, 2010. - С. 81-83.
10. Степин В. Культура / В. Степин // Новая философская энциклопедия : В 4-х т. - Т. 2. - М. : Мысль, 2010. - С. 341-347.
11. Степин В. Наука / В. Степин // Новая философская энциклопедия : В 4-х т. - Т. 3. - М. : Мысль, 2010. - С. 23-28.
12. Степин В. Философия / В. Степин // Новая философская энциклопедия : В 4-х т. - Т. 4. - М. : Мысль, 2010. - С. 195-200.
13. Стрижевський В. Онтологія / В. Стрижевський. - К. : Дух і Літера, 2014. - 288 с.
14. Хамитов Н. Философия. Бытие. Человек. Мир / Н. Хамитов. - К. : КНТ, Центр учебной литературы, 2006. - 456 с.

Христокин Геннадий,

кандидат философских наук, доцент

Национального университета государственной налоговой службы Украины, г. Ирпень

КУЛЬТУРНЫЕ ФОРМЫ БЫТИЯ ФИЛОСОФИИ: ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье типологизированы основные культурные формы философии на основании используемых в них средств философствования - знаний, ценностей и практических норм. Для этого автор сначала рассматривает вопрос об инвариантной сущности философии, ее специфической социокультурной функции; выделяет те основные сферы культуры, в синтезе с которыми возникают определенные формы философии; обосновывает понятие "форма бытия философии в культуре" как особенной категории; определяет отдельные возможные и исторически обусловленные формы бытия философии и специфику их культурного языка; разделяет "формы бытия философии в культуре" и внутренние "видовые формы философии", а также отдельные "философские жанры и стили". Такой подход, по мнению автора, позволяет отступить от редукционизма в осмыслении философии и осознать ее сущностную, формальную и типологическую специфику.

Ключевые слова: философия; культура; типология; форма бытия философии в культуре.

Khrystokin Gennadii,

Candidate of Philosophical Sciences, Assistant Professor

of the National University of State Taxation Service of Ukraine, Irpin

CULTURAL FORMS OF EXISTENCE OF PHILOSOPHY: TYPOLOGICAL ASPECT

The paper typologizes the main cultural forms of philosophy, based on philosophizing means they use, namely knowledge, values and practical norms. Towards this end, the author firstly examines the invariant essence of philosophy and its specific sociocultural function; identifies those major spheres of culture the synthesis with which gives rise to some forms of philosophy; introduces the concept 'the form of existence of philosophy in culture' as a special category; defines some possible and historical forms of existence of philosophy and specificity of their cultural language; discerns 'the forms of existence of philosophy in culture' and inner 'generic forms of philosophy' as well as some 'philosophical genres and styles'.

It is shown that philosophy may acquire different forms of synthesis with the main spheres of culture. In each of such forms, philosophy uses the available cultural potential of language, symbols, primary philosophemes and intuitions to fulfil its major task - reflexive comprehension of the fundamentals of culture and their main categories as well as deriving universal, common knowledge of man and his place in the world.

The author proposes a tentative typology of the main cultural forms of philosophy, based on generalization of philosophizing means. As a result, there are three types of philosophies identified: 'philosophy of knowledge', 'philosophy of values' and 'philosophy of practical norms'.

Key words: philosophy; culture; typology; form of existence of philosophy in culture.

REFERENCES

1. Averintsev S. (2010), Mystic, *New Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 2, *Mysl*, Moscow, p. 579-580 (rus).
2. Baumeyster A. (2014), Being and benefit, *T.P. Baranovska*, Vinnytsia, 417 p. (ukr).
3. Kimelev Yu. (2006), Philosophical theology, *Religious. Encyclopedic Dictionary*, Akademicheskii proekt, Moscow, p. 1115-1117 (rus).
4. Krymskii S. (2003), Philosophy - adventure spirit or meaning of the liturgy? *Request philosophical meanings*, Parapan, Kyiv, 239 p. (ukr).
5. Krymskii S. (2003), Value-semantic universe of man, *Request philosophical meanings*, Parapan, Kyiv, 239 p. (ukr).
6. Mayorov G. (2004), *Philosophy as the search for the Absolute. Experiments theoretical and historical*, Editorial URSS, Moscow, p. 37-49 (rus).
7. Ovsienko F. (2006), Religious philosophy, *Religious. Encyclopedic Dictionary*, Akademicheskii proekt, Moscow, p. 865-866 (rus).
8. Prychepii Ye. M., Chernii A. M., Chekal L. A. (2007), *Philosophy*, Akademydav, Kyiv, 592 p. (ukr).
9. Semygin G. (2010), Ideology, *New Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 2, *Mysl*, Moscow, p. 81-83 (rus).
10. Stepin V. (2010), Culture, *New Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 2, *Mysl*, Moscow, p. 341-347 (rus).
11. Stepin V. (2010), Science, *New Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 3, *Mysl*, Moscow, p. 23-28 (rus).
12. Stepin V. (2010) Philosophy, *New Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 4, *Mysl*, Moscow, p. 195-200 (rus).
13. Stryzhevskiy V. (2014), Ontology, *Dukh i Litera*, Kyiv, 288 p. (ukr).
14. Khamitov N. (2006), *Philosophy. Genesis. Man. World*, KNT, Tsentr uchebnoi literatury, Kyiv, 456 p. (rus).

© Христокин Геннадій

Надійшла до редакції 04.05.2015